

ASMENINIŲ ĮVARDŽIŲ MORFEMINĖS ANALIZĖS KLAUSIMU

VLADAS ŽULYS

The linguist is typically a comparative animal.

David Crystal

Analizuojant asmeninių, o neretai ir kitų įvardžių formų sandarą, daugelyje kalbų susiduriama su nemažais sunkumais, nes įvardžių formos dažnai nėra tokios reguliarios, kaip kitų vardažodžių, todėl nuomonės jų sandaros klausimu arba gerokai išsiskiria (ypač kai ieškoma originalių interpretacijų), arba tenkinamasi tik konstatavimu, kad tos formos yra skirtingos ir pan. Aišku, kad vienoki ar kitoki aiškinimai daug priklauso nuo analizuojamos kalbos. Kalbos praktikos reikalams tie įvairūs nuomonių skirtumai paprastai nėra svarbūs, nes tam pakanka įsidėmėti neregulias formas, bet kalbotyrai svarbūs ir teoriniai interesai: be kita ko, pavyzdžiui, svarbu suprasti, kiek veiksmingi yra analizės metodai ir kaip reikėtų žiūrėti į pačią analizę – ar netobulais laikyti tik metodus, ar sunkumus suvokti kaip objektyvius, glūdinčius pačiame tiriamajame objekte, ar pagaliau konstatuoti ir viena, ir kita. Daugiausia dėl tokių teorinių paskatų kaip tik ir atsirado šios pastabos.

Viena iš tyrinėjimų sunkinančių aplinkybių yra nesutarimai dėl asmeninių įvardžių paradigmų apimties – ar *mama, tėvo, (savo)* laikyti asmeninių įvardžių kilmininkais, ar savybiniais įvardžiais, kaip iki šiol elgiamasi gramatikose. Šių eilučių autoriaus dėl to pradėta diskusija dar tebevyksta. Savo prieštaravimus naujam požiūriui paskutinis pareiškė V. Labutis [1980, p. 53–57], jam iš dalies jau atsakė V. Sirtautas [1981, p. 29–30], ir ginčytis dėl atskirų detalių tuo tarpu nėra prasmės. Svarbiausia nesutarimų (o gal ir nesusipratimų) priežastis šioje diskusijoje yra ta, kad iki šiol nebuvo aiškiai suformuluotas bendresnio pobūdžio klausimas, nuo atsakymo į kurį ir turėtų priklausyti vienokia ar kitokia ginčo baigtis. Tas klausimas yra toks: kam reikia teikti pirmenybę morfologijoje – ar gramatinių kategorijų aprašymui ir tų kategorijų sąlygojamam kalbos reiškinių klasifikavimui, ar žodžių bei jų formų grupavimui į leksinius-gramatinius ar semantinius skyrius, funkcinius-semantinius laukus ir panašiai? Tirti, žinoma, reikia ir viena, ir kita, ir pasirinkimas konkrečiu atveju gali priklausyti net nuo individualių polinkių, bet kai iškyla klasifikacijos pirmumo alternatyva, skirtingų nuomonių šiuo klausimu neturėtų būti: pirmenybė morfologijoje teikiama gramatinėms kategorijoms¹. Tai galima paaiškinti vienu iš šalies imtu pavyzdžiu. *Mieste* yra žodžio *miestas* vietininkas; kartu su kitais tokiais žodžiais, kaip *namie, svetur, ten*, jis priklauso vietai rodančių žodžių semantiniams-sintaksiniam skyriui, bet tokio skyriaus išskyrimas neleidžia teigti, kad *mieste* – dėl

¹ Gramatinė (morfologinė) kategorija čia suprantama kaip ir A. Bondarkos darbuose [žr. Бондарко, 1976]; nurodomos monografijos ketvirtajame skyriuje kaip tik ir nagrinėjamas morfologinių kategorijų ir leksinių-gramatinių skyrių santykis.

priklausymo šiam skyriui – negali būti laikomas vietininku. Iš tikrųjų abi klasifikacijos remias skirtingais pagrindais, tad viena kitos nešalina, bet kalbos morfologinės sandaros aspektu antrą klasifikacija yra šalutinė ir papildoma. Savybiniai įvardžiai, prie kurių jau senokai yra dedami ir *mano*, *tavo*, *savo*, tėra toks pat semantinis-sintaksinis skyrius, kaip ir ką tik minėtieji žodžiai. Vadinasi, kol kas gramatikose nebuvo nuosekliai laikomasi gramatinių (morfologinių) kategorijų pirmumo principo². Kad *mano*, *tavo*, *savo* yra linksnio kategorijos nariai ir kaip tokie turi būti skiriami prie atitinkamų įvardžių, argumentai jau buvo pateikti diskusijoje, ir jų čia galima nebeminėti. Kadangi leksiniai-gramatiniai skyriai skiriami visų pirma vadovaujantis semantika [žr. Бовдларко, 1976, c. 156], aišku, kad jiems nebūtinai turi priklausyti visos kurio nors žodžio formos: kartais gali priklausyti tik viena kita (tai matyti iš pavyzdžio su vietininkais) arba net vienokia ar kitokia tų formų vartosena (tai ir nebuvo išsąmoninta, klasifikuojant įvardžius). *Mano*, *tavo*, *savo* laikymas savybiniais kaip tik ir priklauso pastarajam atvejui, nes ne visur jie turi savybinę reikšmę (kaip diskusijoje dar neminėta faktą galima nurodyti *mano*, *tavo*, *savo* vartojimą subjekto kilmininko reikšme su priesagos *-imas / -ymas* ir kitais veiksmažodžių abstraktais: pvz., *mano atvykimas* interpretuotina kaip transformas iš *aš atvykau*, o ne iš **aš turiu atvykimą / atvykimas priklauso man**). Iš to, kas pasakyta, matyti, kad savybinių įvardžių skyriuje galima kalbėti ne tik apie tikruosius savybinius įvardžius, bet ir apie kitų įvardžių formų vartojimą savybine reikšme, nes kai šalutinė klasifikacijos paskirtis būna aiškiai pasakyta, toks kalbėjimas nieko neklaidina⁴. Laikantis čia dėstomos pažiūros, aišku, nėra jokio reikalo ir formas *mūsų*, *jūsų* savybinės vartosenos atvejais traktuoti kaip homonimines su vartojamomis kam kitam⁵.

Tolimesnei analizei daug svarbesni yra neaiškumai, susiję su pačia morfemos sąvoka. Dabar morfema suprantama gana skirtingai. Vieniems ji yra formos ir reikšmės vienybė, kitiems visų pirma reikšmės (funkcijos) vienybė (pirmasis požiūris labiau būdingas Europos kalbininkams, antrasis – deskriptyvistams ir kitoms jų dirvoje susiformavusioms teorinėms pakraipoms). Vieno ar kito supratimo laikymasis nemažai priklauso ir nuo to, kam skiriama daugiau dėmesio – formai ar reikšmei. Dabartiniu metu, kol teorinės pažiūros į daugelį svarbių kalbotyros klausimų nėra kaip reikiant nusistovėjusios, negalima teikti aiškios pirmenybės nei vienam, nei kitam morfemos traktavimui. Galima tik pasakyti, kad vargu ar

² Galima manyti, kad taip atsitiko todėl, kad pats principas nebuvo aiškiai formuluojamas, nors intuityviai dažniausiai buvo jo laikomasi.

³ Kadangi subjekto kilmininko ir savybinio kilmininko reikšmės dėl skirtingų klasifikacijų pagrindų viena kitos nešalina, gali pasitaikyti ir dvejopai interpretuotinių junginių: pvz., *mano klaida* gali būti paaiškintas ir sakiniiais *aš padariau klaidą*, *aš suklydau*, ir *klaida yra mano* (o ne kieno nors kito).

⁴ Patys savybiniai įvardžiai ir savybiškai vartojamos kitų įvardžių formos tėra daug platesnio posesyvo funkcinio-semantinio lauko komponentas [plg. Булгаева, Сталтмане, 1980, c. 108–109].

⁵ Bene didžiausias V. Labučio samprotavimų šiuo klausimu trūkumas yra mėginimas operuoti abstrakčiu, nesisteminiu semantikos kriterijumi. Jo straipsnyje yra ir daugiau metodiškai nepriimtinių dalykų. Pvz., mėginimas remtis asociacijomis kalbančiojo sąmonėje [p. 54] tėra argumentavimas kol kas nepatikrinamais dalykais (kaip žinoma, sąmonėje gali būti ir iliuzijų), o pastangos tradicinės nuomonės senumą sutvirtinti žymių kalbininkų vardais (beje, tie kalbininkai ginčijamo klausimo specialiai nesvarstė) ir tą nuomonę priešinti kitaip manantiems [p. 56] iš tikrųjų tėra argumentas „ad hominem“.

tinka morfemomis vadinti visus kurios nors funkcijos reiškinio būdus – ne tik segmentinius elementus, bet ir prozodemas, poziciją ir kitus panašius reiškinus, žodžiu, visa tai, kas neretai vadinama gramatinėmis priemonėmis. Morfemos terminas, rodos, neturėtų atitrūkti nuo formaliai panašių elementų apibūdinimo, ypač kad tokio termino irgi reikia (tos pačios funkcijos reiškinio būdams, matyt, geriau tiktų kitas, dar neturintis tradicijos terminas). Toliau tapačiomis morfemomis bus laikomi vienodos formos ir vienodos reikšmės minimalūs segmentiniai elementai, suprantant, kad ir forma, ir reikšmė gali svyruoti morfonologijos ir sémantikos nustatomose ribose [Urbutis, 1978, p. 210–213].

Taip suprantant morfemą, kartu nustatomas ir požiūris į supletyvizmą ir nulines galūnes. Morfologiškai neskaidūs supletyvai (pvz., *aš*) vien dėl skirtingos išraiškos, kurios negalima paaiškinti morfonologijos taisyklėmis, negali būti siejami su kitomis morfemomis ir laikomi jų variantais. Panašiai traktuotinos ir nulinės galūnės⁶. Pvz., retkarčiais pasitaikančios trumpesnės daugiskaitos kilmininko formos *mūs*, *jūs* galėtų būti laikomos turinčiomis nulinių galūnės variantą, bet toks variantas nė vienu išraiškos požymiu nesutampa su įprastinių formų *mūsų*, *jūsų* galūne *-ų*, todėl *-ų* ir *ø* negalima laikyti tos pačios morfemos variantais. Iš analogijos nulinio elemento sąvoka šiame straipsnyje nebus taikoma ir morfemoms⁷.

Analizuojant asmeninių įvardžių sandarą, prieš akis turėtini dvejetainiai: vidiniai, esantys tarp to paties įvardžio formų, ir išoriniai, tas formas siejantys su kitų žodžių formomis (pvz., santykiai tarp *manęs* ir *mane* ar *mano* yra vidiniai, o tarp *mano* ir *tėvo* yra išoriniai)⁸.

Po šių bendrų pastabų galima pereiti prie konkrečios analizės. Ji ribojasi bendrinės kalbos faktais⁹. Toliau dėl formalaus panašumo bus kalbama ir apie įvardį *savęs*, o *jis* ir *ji* nebus analizuojami vien dėl to, kad kaitybos ypatybėmis jie priklauso kitai grupei (be to, jų morfeminė analizė yra gana paprasta).

Įvardžių *aš*, *tu* (ir *savęs*) morfeminė analizė didelių problemų nekelia. Visuose šalutiniuose linksniuose lengvai išsiskiria neskaidūs kamienai *man-*, *tav-*, *sav-*. Kilmininko ir galjininko galūnės *-ęs* ir *-e* yra būdingos tik šiems įvardžiams. Nors *-ęs* savo galo priebalsiu ir yra panaši į atitinkamo linksnio daiktavardžių galūnes (plg. *akmen-s*), *-ęs* nebegalima daugiau skaidyti, nes segmentui *-e* negalima priskirti aiškios reikšmės. Galininko *-e* fonetiškai iš dalies yra panaši į (*up*)-*e*, bet tų dviejų galūnių negalima susieti morfonologiškai, tad jos laikytinos skirtin-

⁶ Įvardžiuose nulinės galūnės sąvoka operuoja Č. Grenda [1975, p. 77], viename kitame ankstesniame straipsnyje veiksmažodžiams ją yra vartojęs ir šių žodžių autorius.

⁷ Čia pasirinktas požiūris į nulį laikytinas tik vienos galimybės realizacija, kuri, rodos, dėsningai plaukia iš vartojamo morfemos supratimo.

⁸ Toks santykių skirstymas, rodos, sutampa su J. Marvano skiriamais horizontaliais ir vertikaliais santykiais [žr. Marvan, 1978, p. 4].

⁹ Tai pateisinama tuo, kad asmeninių įvardžių formos tarmėse ne tik gerokai įvairuoja, bet ir sudaro kitokias sistemas, nes, pvz., turi „nediferencijuotą“ linksnių [Valeckienė, 1966, p. 130].

gomis morfemomis. Kilmininko galūnė *-o* yra tokia pat, kaip ir daugelio produktyviai linksniuojamų daiktavardžių (*man-o : tèv-o*). Vien dėl formalaus skirtumo *-o* ir *-es* nesudaro vienos morfemos. Įnagininko ir vietininko galūnės *-imi* ir *-yje* yra kaip trečiosios linksniuotės daiktavardžių (*-yje* distribucija daiktavardžiuose platesnė už *-imi*).

Naudininko formos *man, tau, sau* sutampa su grynais kamienais. Fonologijos aspektu *tau* ir *sau* nesiskiria nuo kitų linksnių *tav-* ir *sav-*, nes sudėtinis dvibalsis *au* laikytinas fonemų /a /+ /v /junginiu [Girdenis, 1981, p. 58–59], tad [u] ir [v'] kaita yra nefoneminė ir neesminė morfeminei analizei, kuri operuoja ne fonemų variantais, garsais ar raidėmis, o fonemomis. Nevartojant nulinės galūnės sąvokos, išraiškos ir turinio santykį naudininko formose galima aiškinti tik vienaip: leksinė ir gramatinė reikšmė čia perteikiamos kartu morfemiškai neskaidžiomis, vienmorfemėmis formomis. Apskritai tai nėra neįmanomas dalykas, nes tokį pat santykį konstatuojame supletyvuose (pvz., *aš, yrà*). Sunkumas yra kitokio pobūdžio: reikia atsakyti į klausimą, ar kompleksinę, t. y. leksinę ir gramatinę, reikšmę turi tik formos, ar ji priskirtina ir jų morfemoms? Visą reikšmę priskiriant *man* kaip morfemai, dėl papildomos gramatinės reikšmės naudininko *man* sunku jungti į vieną klasę su kitų linksnių *man-* (iš to matyti, kad operavimas nuline galūne, „prisiimančia“ gramatinę reikšmę, šiuo atveju turi pranašumą). Autoriaus nuomone, kalbos lygmenys vienas nuo kito visų pirma skiriasi ne didesniu ar mažesniu formaliu sudėtingumu, o skirtingomis funkcijomis [Zawadowski, 1966, p. 370–372], todėl *man, tau, sau* gramatinę reikšmę turi tik kaip žodžio formos, o ne kaip morfemos. Tai leidžia *man* ir *man-* jungti į vieną – leksinių morfemų – klasę¹⁰.

Nuo kitų linksnių *tu* skiriasi dviem ypatybėmis: galūnės nebuvimu ir kaita šaknyje. Dabartinėje kalboje *u : au* kaita nebėra aktyvi; sinchronijos požiūriu šiame įvardyje pagrindinis morfonologinis alternantas, tuo pačiu ir kaitos kryptis yra neaiškūs, ir tai silpnina jos suvokimą. Lietuvių kalbos žodžių daryboje morfonologiniai elementai neturi semantinės vertės [Urbutis, 1978, p. 227–231], bet šiuo atveju vardininkas nuo naudininko skiriasi tik kaita, todėl ją reikia laikyti gramatine priemone. Tai, rodos, unikalus atvejis, bet įvardžiuose tokių kaip tik ir gali būti. Pastebėtina, kad atsikratyti kaitos gramatinės reikšmės, ją priskiriant nulinei galūnei, nepavyksta, nes tuo pačiu nulinę galūnę turi gauti ir naudininkas. Turėtume dvi nulines galūnes su skirtingomis reikšmėmis, o tai neįmanoma, nes visi nuliai gali būti tik tokie patys (kalbant matematikos terminais, tėra viena nulinė aibė). Kas operuoja nulinėmis galūnėmis, *tu : tau* santykį turi laikyti supletyviz-

¹⁰ Kadangi pats kalbos lygmenų santykis kol kas nevienodai suprantamas, visai natūralu, kad teikiamas aiškinimas kai ko gali nepatenkinti; gali net atrodyti, kad ir pats klausimas yra neteisingai keliamas, bet tų dalykų čia negalima plačiau išnagrinėti.

mu. Toks supratimas nėra negalimas, nes griežtos ribos tarp supletyvinių ir nesupletyvinių elementų nėra (plg. *žmog-us* : *žmon-ės*).

Išvardžių *mes* ir *jūs* morfeminė analizė yra daug sunkesnė, ir todėl jie sinchroniškai nebuvo išsamiau analizuojami. Akademinėje gramatikoje sakoma, kad dabartinės kalbos požiūriu jų linksniuose galima įžiūrėti net kelias šaknis: *mes*, *mūs-*, *mum-*, *mus* ir *jūs-*, *jum-*, *jus*, bet toliau formų sandara aiškinama diachroniškai, kaip *u* ir *i* kamienų analoginio poveikio rezultatas [Lietuvių, 1965, p. 641, 643]. Č. Grenda [1975, p. 77] taip pat mano, kad *mus*, *jus* yra supletyvinės šaknys. Iš to, kas Akademinėje gramatikoje laikoma šaknimis, matyti, kad kalbamų išvardžių sandara suprantama taip: *mes*, *mūs-ų*, *mum-s*, *mus*, *mum-is*, *mum-yse*; *jūs*, *jūs-ų*, *jum-s*, *jus*, *jum-is*, *jum-yse*. Natūralu, kad dėl gramatikos specifikos toks skaidymas neargumentuojamas, bet jo pagrindas ir be komentarų nesunkiai matomas: remiamasi kilmininku ir vietininku kaip aiškiausios sandaros formomis, pagal jas riba vedama ir kitur. Taip išskiriamos tikrai reguliarios kilmininko ir vietininko galūnės *-ų* ir *-yse*, o kartu ir įtartinos, nes kitur neaptinkamos naudininko ir įnagininko galūnės *-s* ir *-is*.

Kaip buvo matyti, morfemų ribai išvardžių *aš*, *tu*, *savęs* formose nustatyti iš esmės pakako vidinių santykių – to, kad *man-*, *tav-*, *sav-* visuose šalutiniuose linksniuose sutampa. Išorinių santykių reikėjo tik galūnėms identifikuoti, ir jie rėmė tokį skaidymą. Gali kilti klausimas, į kuriuos santykius labiau atsižvelgtina neišskiais morfeminės analizės atvejais. Galūnės paprastai turi daugiau variantų kaip kamienai, todėl tikslinga visų pirma ieškoti vienodo formų kamieno, bet šis dėsniumas yra tik tikimybinio pobūdžio, ir iš jo deduktyviai neplaukia išvada, kaip turi būti kiekvienu atveju. Tai kaip tik gerai matyti nagrinėjamuose išvardžiuose. Per visą jų paradigmą sutampa tik pirmieji priebalsiai *m* ir *j*, bet jeigu šį sutapimą laikytume morfemų riba, gautume visai neįprastas kai kurių linksnių galūnes (pvz., kilm. *-ūsų*, viet. *-umyse*) arba tarp šaknų ir galūnių turėtume suponuoti aiškios reikšmės neturinčius formantus. Apskritai nereguliarių formų sandarą reikia aiškinti platesniame visos gramatinės sistemos kontekste.

Žiūrint vidinių santykių, tarp *jūs* ir *jūsų* galima konstatuoti opoziciją (metatonią laikant neesminiu dalyku), bet vidiniai santykiai patys vieni aiškios ribos tarp morfemų nerodo, dėl jų formas būtų galima skaidyti net trejopai (pvz., *j-ūsų*, *jū-sų* ir *jūs-ų*). Išoriniai santykiai kilmininkui šį daugiareikšmiškumą visai pašalina: kaip žinome iš kitų žodžių, daugiskaitos kilmininkas turi tik galūnę *-ų*; tokį skaidymą aiškiai remia ir kilmininku pamatuoti (šiaip reti) vediniai *jūsasis*, *jūsiskas* (*mūsas*, *mūsiskas*) bei retkarčiais vartojamos vietininkų formos *mūsuose*, *jūsuose*. Pagal kilmininką vardininką *jūs* reikia laikyti begalūniu, o *mēs* dėl neregularaus ir ilgo *e* yra supletyvinė forma. Vis dėlto tokia *jūs* interpretacija nėra viešintelė.

Nagrinėjama įvardžių net kelios formos diachroniškai aiškinamos kaip pasidarytos pagal daiktavardžių *u* kamieno modelį:

V. <i>sūnūs</i> : <i>jūs</i>	—
N. <i>sūnums</i> : <i>jums</i>	<i>mums</i>
G. <i>sūnus</i> : <i>jus</i>	<i>mus</i>
Įn. <i>sūnumis</i> : <i>jumis</i>	<i>mumis</i>

Analoginis priderinimas yra senas dalykas, ir sinchroninėje analizėje negalima argumentuoti tuo, kas įvyko kadaise, bet svarbiausia yra tai, kad tą patį santykį konstatuojame dabar, o tas santykis ir yra opozicija, leidžianti rūpimas formas analizuoti taip: *j-ūs*; *j-ums*, *m-ums*; *j-us*, *m-us*; *j-umis*, *m-umis*.

Retai vartojami vietininkai *mumyse*, *jumyse*, kaip jau buvo matyti, turi *i* kamieno galūnę ir skaidytini *mum-yse*, *jum-yse*. Atrodo, kad, griežtai ribojantis bendrinės kalbos formomis, daugiau interpretacijų rasti negalima, reikia tenkintis esamos padėties konstatavimu, ir tiek. Galima tik pridurti, kad ir nereguliariai kaitomų skaitvardžių *du*, *dvi* ir *trys* paradigmos yra panašios tuo, kad ir jų kilmininko ir vietininko kamienai taip pat yra ilgesni, kaip kitų linksnių, plg.: *tr-ys*, *trij-ų*, *tr-ims*, *tr-is*, *trij-uose*, *trij-ose*. Tai šiek tiek remia ir čia teikiama *mes*, *jūs* morfeminę analizę.

Kadangi vardininką *jūs*, kaip matėme, galima interpretuoti dvejopai, gali kilti klausimas, ar tokia interpretacija yra neprieštaringa (*-ūs* ir yra, ir nėra galūnė). Jei kas čia matytų loginį prieštaravimą, tas galūnes (ir apskritai morfemas) turėtų traktuoti kaip absoliučius objektus, nepriklausomus nuo opozicijų ir pirmesnius jų atžvilgiu (ne opozicijos implikuotų juos, bet jie implikuotų opozicijas). Tokia pažiūra atsilaikytų prieš kritiką tik tuo atveju, jeigu morfemos kai kuriais fiziniiais požymiais skirtųsi nuo fonemų (pvz., jeigu visur būtų atviros sandūros) ir tuo būdu būtų konstatuojamos be opozicijų, o to kaip tik nėra. Iš tikrųjų skaidumas yra antrinis reiškinyje ir egzistuoja tik tiek, kiek egzistuoja žodžių ar jų formų opozicija. Opozicijas laikant fundamentalesnėmis už morfemas, loginio prieštaravimo nėra: kas yra galūnė vienos opozicijos atžvilgiu, nėra galūnė pagal kitą opoziciją. Toks dvejopumas, aišku, yra neapibrėžtumo pasireiškimas, ir natūralu, kad kalboje apskritai jo vengiama. Morfemos kaip reliatyvaus objekto traktavimas visai nėra subjektyvizmas. Morfemos yra tiek pat objektyvios, kaip ir opozicijos: jų objektyvumą rodo ir analoginis varijavimas (pvz., *šun-ys* ir *šun-es* buvimas tuo pačiu metu), ir apsirikimai kalbant¹¹. Apskritai reikia pasakyti, kad mūsų vartojami terminai („skaidymas“, „riba“ ir panašūs) turi nemažai metaforiškumo, kuris neturėtų klaidinti. Mes nieko neskaidome ir net neįsivaizduojame, kaip būtų galima skaidyti kalbą kaip oru sklindančias garso bangas. Iš tikrųjų toks metaforiškias

¹¹ Pz., teko girdėti, kaip vienas asmuo, užuot pasakęs *sielų mainai* (K. Sajos pjesės pavadinimas), ištarė *mainų sielai* ir tuo parodė, kaip kombinuojamos morfemos.

kalbėjimas yra tik argumentavimas, kaip yra objektyviai pagal vienokius ar kitokius kriterijus, kuriuos laikome pakankamai pagrįstais empiriškai ir neprieštarin-gais logiškai.

Už tariamą loginį prieštarin-gumą svarbiau yra tai, kad kalbos sistemoje opo-zicijos yra nevienodo svorio: vienos yra stipresnės, kitos silpnesnės. Dėl to atin-kamai reikia žiūrėti ir į morfemas bei jų ribas: vienos yra daugiau ryškios, kitos mažiau. Aišku, kad kalbamui atveju skaidumas, konstatuojamas pagal neproduk-tyvų *u* kamieno modelį, yra neryškus, ypač kad įvardyje *jūs* išskiriamas kamienas sutampa ir su įvardžių *jis, ji* kamienu. Visai galimas dalykas, kad santykio su *u* kamienu daugelis kalbančiųjų nesuvokia, tik kalbotyra, deja, neturi priemonių tam gerai patikrinti, kol formos nepradedamos perdirbinėti¹². Galima dar pasakyti, kad kiekviena realiai egzistuojanti ryški riba kurioje nors formoje implikuoja po-tencinę ribą kitose formose, ir ta riba gali būti panaudota formoms perdirbti (kaip žinoma, pats perdirbimas priklauso nuo daugelio veiksnių). Nagrinėjamos *mes, jūs* paradigmos tokias potencines ribas pagal vietininką galima priskirti naudininkui ir įnagininkui, tad Akademinės gramatikos analizė nėra visai be pagrindo. Kita vertus, jeigu *mus, jus* ir implikuoja potencines ribas kilmininke ir vietininke po pirmojo priebalsio, tai aišku, kad tos ribos, būdamos ir realiai neryškios, lieka tik abstrakčios galimybės sferoje.

Dar vienas analizuojamų įvardžių bruožas yra tai, kad skaičiaus reikšmę juo-se turi ne tik galūnės, bet ir kamienai, todėl galūnėse šią reikšmę galima laikyti pertekline (įvardis *savęs* iš viso neturi skaičiaus reikšmės). Tai sudaro palankias sąlygas į *mes, jūs* paradigmą brautis vienaskaitos galūnėms (plg. tokias tarmines arba senesnių raštų formas, kaip kilm. *mum-i*, gal. *mum-i*, įn. *mum-im*, viet. *mum-y*, *mūs-yje*, *mūs-uje*). Gal kartais šių įvardžių leksinė reikšmė suprantama tiesiog kaip kuopinė.

Iš viso to, rodos, matyti, kad kalti yra ne morfeminės analizės metodai, o ob-jektyvaus pobūdžio sunkumai. Tobulinti, žinoma, reikėtų ir pačius metodus. Maž-daug aiški ir viena tokio tobulinimo kryptis: reikėtų ieškoti tikslesnių objektyvių kriterijų nevienodam opozicijų svoriui vertinti.

К ВОПРОСУ О MORФЕМНОМ АНАЛИЗЕ ЛИЧНЫХ МЕСТОИМЕНИЙ

Резюме

В статье анализируется морфемная членность личных местоимений современного литовского литературного языка. По автору, членность в основном является логическим следствием существующих оппозиций, которые устанавливаются не только в пределах

¹² Tarmėse tai kone visuotinis reiškinys, į kurį reikia atsižvelgti, vieną sistemą lyginant su kita.

парадигмы одного слова, но и между формами разных слов. Неодинаковый вес оппозиций соответственно проявляется в большей или меньшей отчетливости самих морфем и морфемных границ в синхронном срезе. Разными оппозициями может создаваться объективно двойственная членность той же формы.

LITERATŪRA

- Girdenis, 1981 – Girdenis A. Fonologija. – V., 1981.
- Grenda, 1975 – Grenda Č. Nulinės galinės lietuvių kalbos formų sistemoje. – Kalbotyra, 1975, t. 26(1), p. 75–78.
- Labutis, 1980 – Labutis V. Kilmininkas ir savybiniai įvardžiai. – Baltistica, 1980, t. 16(1), p. 53–57.
- Lietuvių, 1965 – Lietuvių kalbos gramatika. – V., 1965, t. 1.
- Marvan, 1978 – Marvan J. Modern Lithuanian Declension: A Study of Its Infrastructure. – Ann Arbor, 1978.
- Sirtautas, 1981 – Sirtautas V. Kaip tirti kalbą. – Šiauliai, 1981.
- Urbutis, 1978 – Urbutis V. Žodžių darybos teorija. – V., 1978.
- Valeckienė, 1966 – Valeckienė A. Dėl dabartinės lietuvių kalbos negimininių įvardžių linksniavimo sistemų susidarymo ir raidos. – Baltistica, 1966, t. 1(2), p. 127–141.
- Zawadowski, 1966 – Zawadowski L. Lingwistyczna teoria języka. – Warszawa, 1966.
- Бондарко, 1976 – Бондарко А. В. Теория морфологических категорий. – Л., 1976.
- Булыгина, Сталтмане, 1980 – Булыгина Т. В., Сталтмане Б. Э. Некоторые типы possessивных конструкций в современных балтийских языках. – In: IV vissavienības baltistu konference. – Rīga, 1980, lpp. 108–109.

Vilniaus V. Kapsuko universitetas
Lietuvių kalbos ir literatūros
katedra

Įteikta
1983 m. vasario 11 d.